

Т. Г. МОВША

СКАРБ ПРИКРАС З ПІЗНЬОТРИПІЛЬСЬКОГО ПОСЕЛЕННЯ в с. ЦВІКЛІВЦІ

Навесні 1959 р. в с. Цвіклівці на Кам'янець-Подільщині, в урочищі «Гряда» під час земляних робіт, зв'язаних з добуванням каменю, бульдозером була вичерпнута цікава знахідка — уламки розбитої посудини та численні прикраси.

Переважна кількість речей була зібрана колгоспником цього села А. В. Ткачуком та учителем школи с. Жванець Б. М. Кушніром і передана в Кам'янець-Подільський історичний музей-заповідник. Кілька зразків прикрас Б. М. Кушнір передав в Інститут археології АН УРСР. За дорученням дирекції інституту автор статті у 1960 р. обстежив місце знахідки та зібрав залишки прикрас, що збереглись у місцевих жителів¹.

«Гряда» — це високий труднопрístupний останець корінного берега річки Смотрича, який клином виступає посередині села. В підніжжі двох його протилежних стрімких високих схилів та пологого третього течуть води Смотрича (рис. 1).

Нашою розвідкою та розкопками встановлено, що знайдені прикраси становили скарб, закопаний у глиняній посудині на поселенні пізнього етапу трипільської культури. Поселення займало невелику найбільш високу частину «Гряди», тепер майже повністю зруйновану кар'єрами, в яких розробляють сілурійський вапняк. Лише на вузькій ділянці біля високого південно-східного схилу зберігся непорушений культурний шар.

На поселенні виявлено залишки зруйнованої глинобитної площадки, досліджено дві напівземлянки, кілька господарських та сміттєвих ям, культову глинобитну вимостку-жертвник за межами жител та важливої наукової цінності ритуальне поховання з трупоспаленням².

За комплексом знахідок поселення в с. Цвіклівці на «Гряді» датується найбільш пізнім часом етапу С II трипільської культури. Разом з іншими аналогічними йому пам'ятками Західного Поділля з яскраво вираженими рисами поселень північної периферії пізнього трипільля воно, певно, входить в ту ж локальну групу пізньотрипільських племен, що і пам'ятки городського типу на Волині.

За повідомленням каменярів, скарб знайдено у кар'єрі біля північно-західного крутого схилу «Гряди» на глибині 1—1,2 м від сучас-

¹ За показ місця знахідки висловлюю подяку Б. М. Кушніру.

² Т. Г. Мовша, Трипільське поховання в с. Цвіклівці, Археологія, т. XVI, К., 1964, стор. 213—222.

ної поверхні, що згідно розрізу ґрунту на цій ділянці відповідало нижній межі сірувато-жовтих суглинків.

Від посудини, в якій був закопаний скарб, збереглося 20 уламків. В одному з них в грудці сірувато-жовтих суглинків знаходяться дрібні

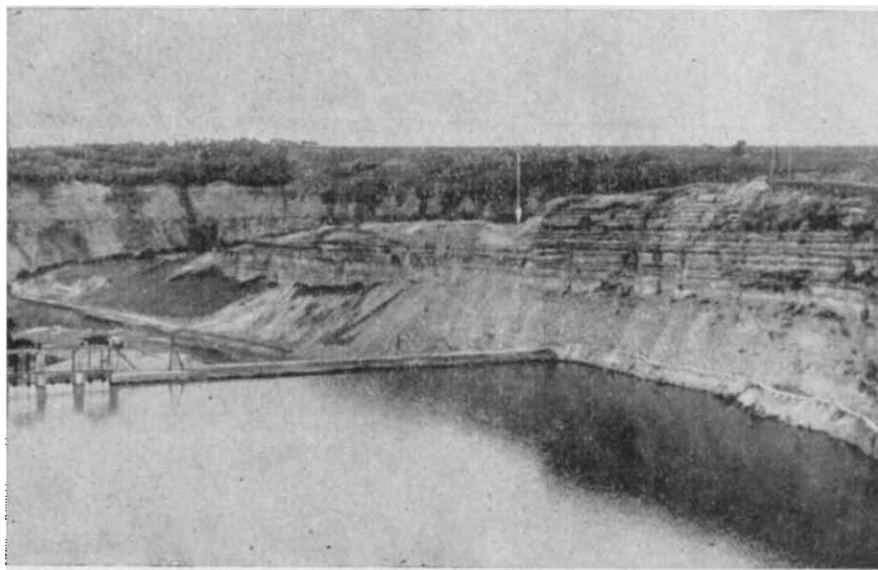

Рис. 1. Вид на останець «Гряд» в с. Цвіклівці.
Стрілкою вказано місце знахідки скарбу.

вапнякові намистини. Уламки посудини не підбираються, але дозволяють відтворити її форму. Це невисока шаровидна посудина з роздутими плічками та сильно звуженими до дна присадкуватими стінками (діаметр дна — 14 см). Плічки прикрашені випуклими ручками-вух-

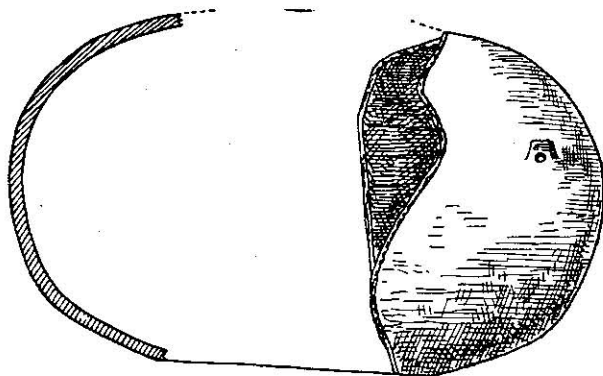

Рис. 2. Посудина, в якій знаходився скарб.

ками з наскрізними проколами (збереглося одне вушко). Верхні краї їх зрізані і похилені до стінок. Черепок па зламі та поверхні рожево-пального кольору. Маса міцна, добре вимішана. Зовнішня поверхня зглажена, місцями підлощена, на внутрішній — помітні сліди зняття зайвої глини. Розпис не зберігся (рис. 2). За формою, складом та обробкою поверхні ця посудина відноситься до розписної кераміки пізнього етапу трипілья. Аналогії їй відомі серед кераміки Городська³, Пе-

³ В. П. Петров, Поселення в Городську (розвідкові розкопки 1940 р.), Трипільська культура, т. I, К., 1940, стор. 373, рис. 87.

чори⁴. На відміну від наведених аналогій посудина, про яку йде мова, дещо відрізняється за формою — більш приземкувата, плічки її дуже роздуті.

Скарб зберігся не повністю. Частина його в момент знахідки була розібрана місцевими жителями і загублена. Вдалося зібрати 822 прикраси⁵ — два мідні браслети, намисто та підвіски, виготовлені з міді, зубів благородного оленя та вапняку.

Мідних виробів налічувалося 68. Вони складаються з двох пластинчастих браслетів, 31 пронизки та 35 циліндричних невеликих намистин. Крім мідних предметів, в скарбі було 122 прикраси з просвердлених зубів благородного оленя, 275 пронизок з черепашок молюсків *dentalium* та 357 дрібних вапнякових намистин з просвердленими отворами.

Обидва браслети широкі, пластинчасті, тонкі, однакові за формою, але різні за розміром.

Перший браслет в один оберт з округлими кінцями, вирізаний з широкого дуже тонкого мідного листа (рис. 3, 1). Кінці браслета заходять один за одний. Один кінець згорнуто в петельку. Браслет дуже деформований, зігнутий (форма його близька до трикутника), вкритий патиною зеленого кольору. Край його вищерблений, на поверхні є тріщини, в яких помітна червона мідь. Розміри браслета: довжина по обідку — 21 см, максимальна ширина — 2,4 см, а на округлих кінцях — 2,2—2,3 см. Товщина пластинки — 0,2 мм.

Другий браслет пластинчастий з округлими кінцями, вирізаний з широкого плоского мідного дуже тонкого листа (рис. 3, 2), більший в діаметрі (довжина по обідку — 32 см) та вужчий (1,6—1,8 см) за перший браслет. Дуже пошкоджений ще в давнину, майже посередині розламаний на дві частини. Один кінець пластилини на місці зламу перекручений. Край пластини вищерблений. Зовнішня та внутрішня поверхні вкриті патиною зеленого кольору, місцями відслоїлися. Вага 32,11 гр.

Обидва браслети, певно, становили одну пару жіночих прикрас. Різниця в їх розмірах свідчить про те, що один з них, менший, носили на зап'ясті руки, другий, більший — вище ліктя.

Мідні браслети, як про це свідчить значна кількість їх знахідок в пам'ятках трипільської культури (16 екземплярів), були досить поширеним жіночим вбранням.

Для раннього та середнього етапів трипільля в основному характерні спіральні браслети (в Извоаре II⁶ — 2 браслети, в Хебешешть⁷ —

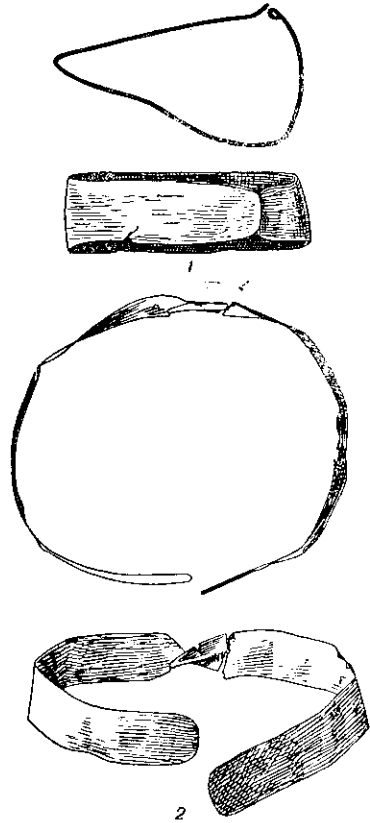

Рис. 3. Мідні браслети з скарбу в с. Цвіклівці.

⁴ Е. К. Черныш, Многослойный памятник у с. Печоры на Южном Буге, Археологический сборник, вып. 1, Л., 1959, стор. 189, рис. 18, 1.

⁵ Зберігаються в Кам'янець-Подільському історичному музеї-заповіднику та Київському державному історичному музеї.

⁶ R. Vulpe, Izvoare, Bucuresti, 1957, стор. 262, рис. 273, 3, 4; стор. 264.

⁷ V. Dumitrescu și colaboratori, Habașești, Bucuresti, 1954, стор. 436, 437, рис. 2, 3.

2 браслети, в Карбуні⁸— 4 браслети). Лише в Ленківцях⁹ та в Карбуні знайдено по одному пластинчастому браслету (останній складається з шести пластин). В пізньотрипільських пам'ятках досі відомі лише пластинчасті браслети. Крім Цвіклівців, три пластинчасті браслети знайдені в Червоному хуторі¹⁰. На відміну від цвіклівцівських вони невеликого розміру — дитячі, масивні, із звуженими кінцями. Браслет з Ленківців також невеликий (діаметр — 3,4 см), із звуженими кінцями.

Найбільшу групу знахідок скарбу становить численне намисто, яке складається з мідних і вапнякових намистин та пронизок. Кілька мідних пронизок та намистин було досліджено в лабораторії спектрального і структурного аналізу при кафедрі археології Московського державного університету та в лабораторії спектрального аналізу Інституту археології АН СРСР. Мідні пронизки (31 екземпляр) циліндричної форми. За свідченням Н. В. Риндіної, вони виготовлені з розплющених тонких мідних пластинок, згорнутих в трубочку на болванці відповідного профілю. Краї трубочок щільно пригнані один до одного за допомогою додаткової проковки, яка проводилась до зняття пронизки з болванки (рис. 4, 1; рис. 5, 1). Пронизки різного розміру. Великих пронизок лише три; їх довжина 5,7 см, діаметр 0,4 см. Пронизки середнього розміру довжиною від 3,6 до 4,5 см. Довжина восьми пронизок 4,3—4,5 см, діаметр — 0,3×0,25 см. Розміри двох пронизок — довжина відповідно 3,3 і 3,6 см, діаметр 0,2×0,3 см. Пронизок малих — 12. Довжина їх коливається від 2 до 2,5 см.

Майже всі прикраси цього типу непоганої збереженості. Деякі з них пошкоджені. Краї їх зігнуті або розгорнуті. Поверхня всіх вкрита патиною темно-зеленого кольору і має в деяких місцях тріщини.

Мідні пронизки були улюбленими прикрасами трипільців. Їх знаходять як в скарбах, так і в похованнях, Крім описаних пронизок циліндричної форми, на пізньому етапі трипільської культури були поширені пронизки, виготовлені з вузької пластинки, згорнутої в спіральні трубочки (Софіївка¹¹, Чернин¹²).

Намисто також складається з невеликих мідних намистин циліндричної форми (збереглося 35 намистин, рис. 4, 2; 5, 2). Вони виготовлені з мідного нерівномірно розплющеного листа, розрізаного на вузькі смужки шириною 0,2—0,6 см, зігнуті за допомогою болванки, діаметр якої відповідає діаметру внутрішньої частини намистини (0,6—0,9 см).

Намистини неоднакової довжини (з одного боку вищі, з другого — нижчі) та неоднакової товщини (останнє свідчить про те, що вони виготовлені з нерівномірно розплющеної пластини). Краї бусин прямі, трохи закруглені або скошені всередину (часто обидва краї), що залежить від кута нахилу знаряддя, яким розрізали лист на вузькі смужки. За свідченням Н. В. Риндіної, кінці багатьох намистин з'єднані ковальським способом. В деяких з них помітне розходження кінців пластинки на місці первинної зварки, яке могло утворитися в процесі корозії металу.

Точних аналогій цим прикрасам немає. Найбільш близькі до них аналогії походять з скарбу Хебешешть¹³, але вони відрізняються від

⁸ Г. П. Сергеев, Раннетрипольский клад у с. Карбуна, СА, № 1, 1963, стор. 138, 140, рис. 4.

⁹ К. К. Черниш, Ранньотрипільське поселення Ленківці на Середньому Дністрі, К., 1959, стор. 86, табл. 12, рис. 31.

¹⁰ В. М. Даниленко та М. Л. Макаревич, Червонохутірський могильник мідного віку з трупоспаленням, АП, т. VI, К., 1956, стор. 96, табл. I, 13.

¹¹ Ю. М. Захарук, Софіївський тілопальний могильник, АП, т. IV, К., 1952, стор. 116, 117, табл. II, 4.

¹² В. І. Канівець, Могильник епохи міді — бронзи біля с. Чернин на Київщині, АП, т. VI, стор. 103, рис. 3, 4, 6, 7.

¹³ V. Dumitrescu și colaboratori, вказ. праця, стор. 436, рис. 41, 5.

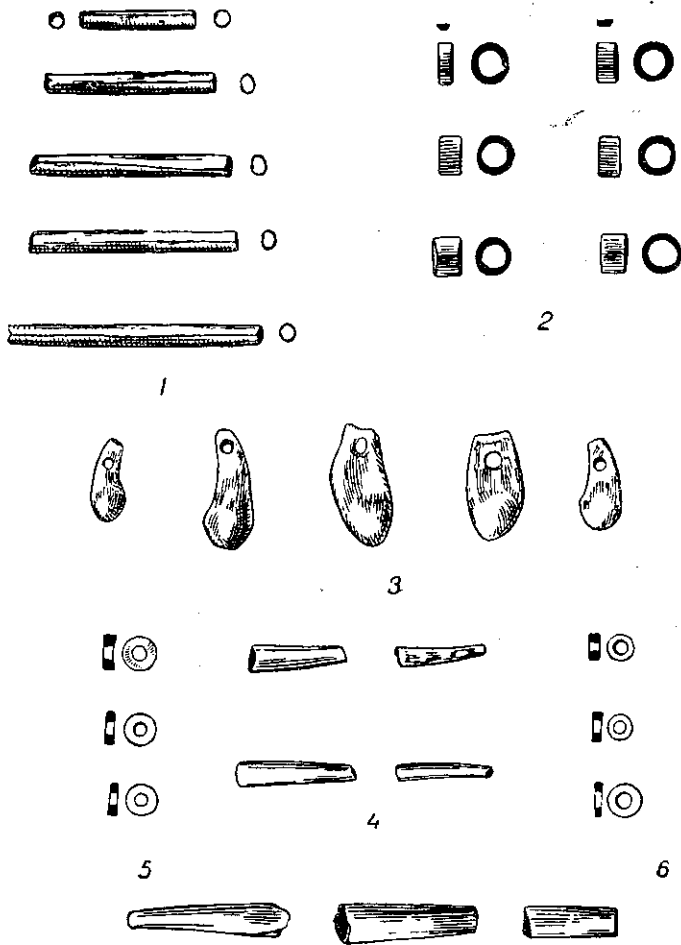

Рис. 4. Зразки прикрас скарбу.

1 — мідні пронизки; 2 — мідні намистини; 3 — прикраси із зубів благородного оленя; 4 — пронизки з черепашок молюсків dentalium; 5, 6 — намистини вапнякові.

двіклівцівських більшим розміром (діаметр — до 13 мм). Металеві намистини з Карбуни трохи іншої форми і масивніші¹⁴.

Результати аналізів кількох металевих прикрас такі (див. табл.).

Якісний спектральний аналіз та напівкількісний спектральний аналіз на стилоскопі двох пронизок показали, що вони виготовлені з

Результати якісного спектрального аналізу¹⁵

Пронизка	Cu	Pb	Sn	Fe	Zn	Ag	Sb	Bi	Co	As	Au	Ba	P	Ni	Mn
Пронизка № 1	1	5	7	7	—	4	7	7	—	5	—	7	7	5	—
Пронизка № 2	1	4	5	—	—	4	7	4	—	4	7	6	7	5	—

¹⁴ Г. П. Сергеев, вказ. праця, стор. 141, рис. 6.

¹⁵ Архів лабораторії спектрального і структурного аналізу при кафедрі археології МДУ, пластинка № 266 : 6; пластинка № 266 : 2.

Результати напівкількісного спектрального аналізу на стилоскопі (в %) ¹⁶

Пронизка № 1	Cu	Pb	Sn	Fe	Zn	Sb	Co	As	Ni	Mn
		0,01	0,02	0,01	—	0,01	—	0,2	0,01	—
Пронизка № 2	основна кількість	1	0,02	—	—	0,01	—	0,3	0,01	—

Результати приблизного кількісного спектрального аналізу ¹⁷

Пронизка	Cu	Sn	Pb	As	Sb	Fe	P	Mn	Ag	Au	Bi	Ni	Zn
		—	сліди	?	—	0,003	0,1	—	0,055	—	0,002	0,001	—
Намистина	основна кількість	сліди	0,005	0,7	—	0,02	?	сліди	0,0005	—	0,003	сліди	0,02

чистої міді з мікродомішками свинцю, олова, срібла, сурми, бісмута, миш'яку, які попали в метал природним шляхом при його виплавці з руди.

Хімічний склад металу першої пронизки з Цвіклівців співпадає з хімічним складом двох металевих виробів з поховань культури шнурової кераміки — персня з с. Почапи та сережки з с. Передівання ¹⁸, що є важливим, оскільки вказані пам'ятки знаходяться на одній території.

Приблизний кількісний спектральний аналіз показав, що метал двох пронизок скарбу з Цвіклівців за складом хімічних елементів дуже близький до металу двох плоских сокирок з поселення середнього етапу трипілья в с. Верем'я ¹⁹, тобто до металу майже всіх груп трипільської культури, за визначенням Є. М. Черних.

Інший хімічний склад металу, як це видно з наведеної таблиці, показав аналіз намистини. Вона відрізняється більшим процентом миш'яку як від пронизок з цього скарбу, так і від плоских сокирок з Верем'я. За хімічним складом металу вона відноситься до групи пізньотрипільських мідно-миш'якових предметів, виділеної Є. М. Черних, до якої входить сокирка з Вільшанки та клевець з Верем'я. В першій міститься 0,95% миш'яку, в другому — 0,9%.

Таким чином, хімічний склад міді пронизок та намистини скарбу з Цвіклівців вказує на неоднорідність металу і, певно, на різні шляхи його одержання пізньотрипільським населенням «Гряди». Метал скарбу з Цвіклівців поділяється на дві групи. Пронизки входять до групи основного металу трипільської культури, який походить з Балкано-Карпатського рудного району ²⁰. Намистина зроблена з мідно-миш'якових сплавів, що вказує на кавказьке походження цієї групи ²¹.

Крім намиста з міді, в скарб входило намисто і, можливо, підвіски з просвердлених зубів благородного оленя ²² (122 екземпляри; рис. 4,

¹⁶ Архів лабораторії спектрального і структурного аналізу, пластинка № 10:6, пластинка № 10:3.

¹⁷ Архів лабораторії спектрального аналізу Інституту археології АН СРСР.

¹⁸ Виписка з заключення Н. В. Риндіної.

¹⁹ Виписка з результатів аналізів, проведених Є. М. Черних.

²⁰ Е. Н. Черных, К истории металлургии Восточной Европы в эпоху неолита и ранней бронзы. Автореферат кандидатской диссертации, М., 1963, стор. 12.

²¹ Там же.

²² Визначені В. Г. Свистуном, за що складаємо йому подяку.

3; 6). Коронки зубів закруглені і зашліфовані, а в плоских коренях частіше по центру і лише інколи збоку просвердлені отвори. Значна кількість намистин на місці свердління поламана. Поверхня їх заповірована та залощена. На коронках зубів та коренях навколо просверд-

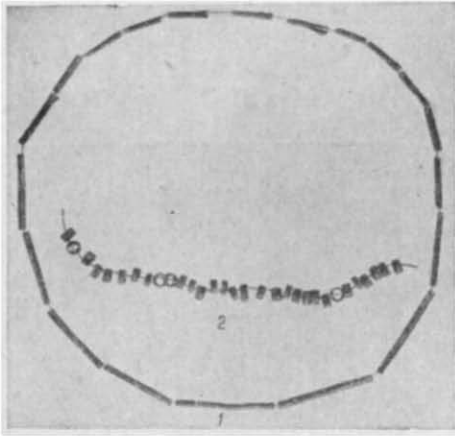

Рис. 5. Мідні пронизки (1) і намистини (2).

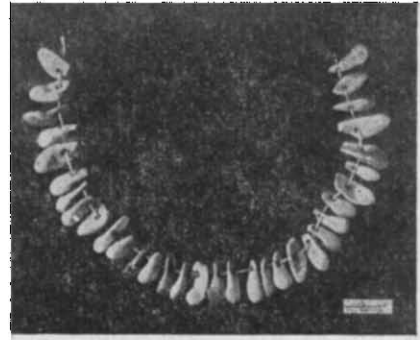

Рис. 6. Намисто і підвіски із зубів благородного оленя.

лених отворів є зеленкуваті плями — сліди окису міді. Наявність їх на останніх вказує на те, що в рядках намиста вони були нанизані впереміжку з мідними намистинами.

Деякі прикраси з просвердлених зубів благородного оленя могли служити підвісками, які нашивалися на одягу, або амулетами.

Прикраси цього типу знайдені в пізньотрипільських степових похованнях — в Вільшанці²³, Усатово²⁴, Тудорово²⁵. В пізньотрипільських могильниках Середнього Подністров'я (Вихватинці, Голеркани²⁶) та Середнього Подніпров'я (Червоний хутір, Чернин) вони відсутні. Лише одна подібна підвіска із зуба оленя була знайдена на поверхні Софіївського могильника²⁷. На поселеннях аналогічні прикраси відомі з скарбів в Хебешешть²⁸, в с. Карбуна²⁹, а також в Луці-Врублівецькій³⁰. В Карбунському скарбі їх така ж кількість, як і в Цвіклівцях, — 124. В пам'ятках трипільської культури намисто та підвіски із зубів оленя з Цвіклівців поряд з підвісками з Луки-Врублівецької є найбільш північно-західними пунктами знахідок цього типу.

Намисто скарбу, знайденого в Цвіклівцях, складалось також з 275 трубчастих пронизок із черепашок молюсків *dentalium*³¹ (рис. 4, 4;

²³ За визначенням М. К. Верещагіна, намисто зроблено із зубів лисичи та собаки, а не вовка, як це вважали раніше. Див. Д. М. Шербаковський, Раскопки курганов на пограничье Херсонской и Киевской губ., АЛЮР, № 1—2, 1905; Т. Г. Мовша, К вопросу о трипольских погребениях с обрядом труположения, Материалы и исследование по археологии юго-запада СССР и РНР, Кишинев, 1960, стор. 70, рис. 4.

²⁴ Е. Ф. Лагодовская, Раскопки Одесского историко-археологического музея под Одессой в 1936 г., СА, т. V, 1940, стор. 248, 251, рис. 14.

²⁵ А. И. Мелюкова, Курган усатовского типа у села Тудорово, КСИИМК, вып. 88, М., 1962, стор. 76, 80, рис. 25, 1.

²⁶ Т. С. Пассек, Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднестровья, МИА, № 84, М., 1961, стор. 146—182.

²⁷ Ю. М. Захарук, вказ. праця, стор. 117.

²⁸ V. Dumitrescu și colaboratori, вказ. праця, стор. 436, рис. 4; стор. 437, рис. 6.

²⁹ Г. П. Сергеев, вказ. праця, стор. 145—147, рис. 12.

³⁰ С. Н. Бибиков, Раннетрипольское поселение Лука-Врублевская на Днестре, МИА, № 38, М., 1953, стор. 199, 363, табл. 71, V, X.

³¹ Визначені в Інституті зоології АН УРСР А. Л. Путь, за що складаємо йому подяку.

7). Вони різного розміру. Найбільші з них довжиною 8 см (діаметр отвору — 0,7 см), найменші — довжиною 1 см (діаметр отвору — 0,1—0,2 см). Останні дуже крихкі, кінці їх поламані. Поверхні великих пронизок відполіровані, залощені, а також, як і малих пронизок, вкриті окисом міді, який міг утворитися або під час користування в поєднанні з металевим намистом, або в процесі лежання в скарбі.

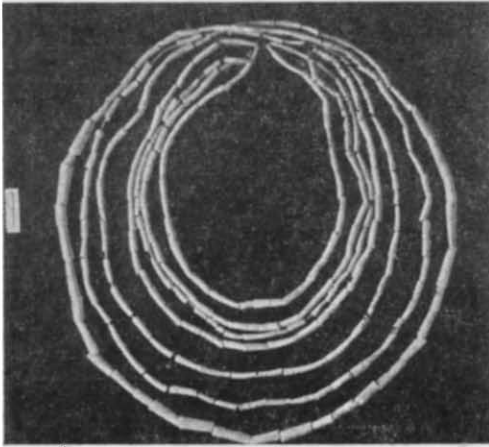

Рис. 7. Намисто із пронизок з черепашок молюсків *dentalium*.

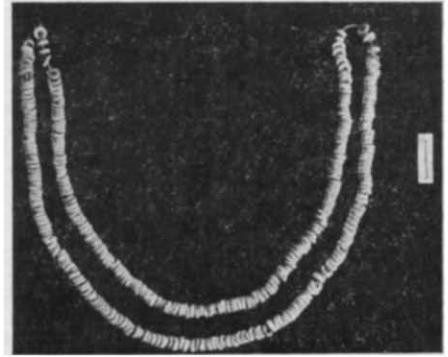

Рис. 8. Намисто з вапнякових намистининок

Аналогій описаним прикрасам в трипільській культурі та синхронних їй культурах на території південно-західної частини Східної Європи немає. В трипільлі ж відомі лише пронизки з трубчастих кісток птахів та гризунів (Лука-Врублівецька, Червоний хутір).

До набору намиста описуваного скарбу входила велика кількість (357 екземплярів, рис. 4, 5, 6; 8) мініатюрних вапнякових бусинок з просвердленими отворами. Вони циліндричні, низькі (висота 0,2—0,3 см, діаметр 0,5—0,7 см), неоднакової товщини (0,1—0,2 см), з одностороннє чи двостороннє просвердленими отворами діаметром 0,15—0,25 см. Сторони більшої кількості намистининок плоскі, решти — одна сторона плоска, друга — опукла або увігнута. Округлі поверхні добре відшліфовані, залощені.

В трипільській культурі вапнякові намистинки до цього часу були відомі лише із скарбу з Хебешешть³². Подібні намистини, але виточені з черепашок іпю, походять з Вихватинського могильника³³. Більші за розмірами, ніж цвіклівцівські, перламутрові бусини знайдено в Ізвоаре II³⁴. Крім вказаного намиста, зустрічаються глиняні намистини, зрідка намистини з білого і чорного сланцю, янтарю³⁵.

Намиста, аналогічні цвіклівцівському, є типовими прикрасами, які постійно знаходять в похованнях таких могильників мідного віку, як Микільський, Дерейвський (розкопки Д. А. Телегіна).

Всі описані групи прикрас становили скарб, захований в глиняній пізньотрипільській посудині на поселенні цього ж часу. Посудина, в якій він зберігався, типи деяких прикрас та аналіз металевих виробів дозволяють віднести його до трипільської культури і датувати, як і

³² V. Dumitrescu și colaboratori, вказ. праця, стор. 440, фіг. 4, 6, табл. CXXIV, 5.

³³ Т. С. Пассек, вказ. праця, стор. 155, 171.

³⁴ R. Vulpe, вказ. праця, стор. 264, рис. 274, 1, 2.

³⁵ В. М. Даниленко та М. Л. Макаревич, вказ. праця, стор. 97.

поселення, по аналогії з керамікою з Городська найбільш пізнім часом етапу С II північної периферії пізнього трипілья.

Питання про те, чи був скарб заритий під підлогою житла, чи за межами будівель, залишилося не з'ясованим. Та частина поселення, на якій його знайдено, тепер повністю зруйнована кар'єром. Очевидно лише одне, що пізньотрипільському населенню «Гряди» загрожувала якась небезпека, в момент якої цінності хотіли зберегти. Топографія поселення, розташування його на високому малодоступному останці, оточеному з трьох боків водами Смотрича, вказує на складні історичні умови, в яких знаходились пізньотрипільські племена цієї території, в тому числі і населення «Гряди».

Скарб прикрас із Цвіклівців є унікальним. Він являє собою виключне явище серед пам'яток мідного віку південного заходу Європейської частини СРСР. Після скарбу з Карбуни він є найбільш багатим. З відкриттям скарбів в Хебешешть, Карбуни, Цвіклівцях, Городниці II³⁶, Аріушді³⁷ в науковий оборот вводиться новий вид історичного джерела для вивчення трипільської культури — скарби на поселеннях. До порівняно недавнього часу в трипільлі були відомі лише скарби крем'яних пластин та відщепів (Халеп'є³⁸, Сандраки³⁹).

Своєрідною особливістю скарбу з Цвіклівців, як і скарбу з Хебешешть (в останньому лише 55 предметів), на відміну від скарбів з Карбуни та Городниці II є набір речей — виключно предметів парадного вбрання. Він вражає численністю знахідок та різноманітністю прикрас (понад 822 екземпляри, з них збереглося 68 мідних).

В складі скарбу є прикраси, які раніше не були відомі в трипільській культурі. Це пронизки з черепашок молюсків *dentalium*.

Особливої уваги заслуговує вперше виявлений в трипільській культурі тип прикрас — мідний пластинчастий браслет, наремінник, який носили вище ліктя. Наремінник та другий мідний браслет для зап'ястя руки могли становити комплекс жіночого парадного вбрання. Разом з браслетами з Червоного хутора, які дещо відрізняються від цвіклівцівських, вони входять в одну і ту ж пізньотрипільську групу пластинчастих браслетів, на відміну від спіральних браслетів, характерних для пам'яток раннього та середнього трипілья (Ізвоаре II, Хебешешть, Карбуна).

Скарб складався з предметів кількох наборів намиста. Це створює ряд труднощів для реконструкції намиста, визначення в ньому місця окремих намистин. Лише наявність слідів окису біля просвердлених отворів на прикрасах із зубів благородного оленя дозволяє припустити, що їх носили в намисті між мідними пронизками та мідними намистинами.

Описаний скарб є цінним матеріалом для реконструкції наборів прикрас в першу чергу трипільських жінок. Чи були ці всі прикраси тільки жіночим вбранням, чи якась кількість їх використовувалась і в чоловічому вбранні, сказати важко. Дані трипільських поховань щодо цього надзвичайно обмежені. Лише глиняна жіноча фігурка з Трушешть⁴⁰, на якій рельєфно зображено намисто з трьох довгих рядків циліндричної форми намистин, свідчить про те, що намисто носили не з одного, а з кількох рядків.

³⁶ Tadeusz Sulimirski, Copper Hoard from Horodnica on the Dniester, Sonderabdruck aus Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, XCI, 1961, стор. 91—97.

³⁷ F. L a s z o, Dolgozata, Kolozsvár, 1911 и 1914.

³⁸ В. В. Х в о й к о, Каменный век Среднего Приднепровья, Труды XI археологического съезда в Киеве в 1899 г., т. I, М., 1901, стор. 774.

³⁹ О. Ф. Л а г о д о в с ь к а, Пізньотрипільське поселення у с. Сандраках, АП, т. VI, стор. 123, 124, рис. 6—8.

⁴⁰ M. Petrescu-Dimbovica, Les principaux résultats des fouilles de Truşeşti, Analele Ştiinţifice ale Universitat al I. Cuza, t. III, 1957, 1—2, табл. IV.

Поряд з могильниками софіївського типу та скарбами з Карбуни, Городниці II, прикраси з Цвіклівців змінюють наші уявлення про територію поширення металу в трипільський час, яку, виходячи з даних Усатово, пов'язували головним чином з Причорномор'ям. Північно-східні та північно-західні райони трипільської культури довгий час вважалися бідною периферією. Знахідка скарбу в Цвіклівцях свідчить про те, що пізньотрипільські племена Середнього Подністров'я за багатством металевих виробів не поступались як усатівським, так і софіївським племенам.

Різні дані якісного спектрального аналізу та півкількісного спектрального аналізу на стилоскопі мідних пронизок та бусин Цвіклівцівського скарбу свідчать про різні шляхи одержання металу. Це, в свою чергу, вказує на існування широкого міжплемінного обміну з населенням різних центрів стародавніх покладів міді — з Балкано-Карпатським та Кавказьким, на накоплення багатств та початок майнового розшарування всередині роду.

Скарб з Цвіклівців дозволяє по-новому висвітлити питання про економіку та рівень культури трипільля, про обмінні зв'язки пізньотрипільських племен Середнього Подністров'я взагалі і Західного Поділля зокрема з населенням як сусідніх, так і віддалених територій.

Т. Г. МОВША

КЛАД УКРАШЕНИЙ ИЗ ПОЗДНЕТРИПОЛЬСКОГО ПОСЕЛЕНИЯ в с. ЦВИКЛОВЦЫ

Резюме

Весной 1959 г. в с. Цвикловцы, Каменец-Подольского района, Хмельницкой области, местными жителями при разработке камня был найден в глиняном сосуде уникальный клад украшений. Нашей экспедицией установлено, что клад был зарыт на поздне трипольском поселении с ярко выраженными северными чертами и датируется тем же временем (этап С II). Это один из наиболее богатых кладов трипольской культуры (сохранилось 822 изделия), в состав которого входило два медных пластинчатых браслета, медные, костяные и известняковые бусы и пронизи, составляющие наборы ожерелий.

Клад из Цвикловцов представляет собой исключительный научный интерес. Он совершенно по-новому освещает вопрос об экономике, культуре, обменных связях поздне трипольских племен Среднего Поднепровья вообще и Западной Подолии в частности.